

# EUSKAL DIALEKTOLOGIA ETORKIZUNAREN ATARIAN

Nazioarteko Dialektologi Biltzarra

*GOTZON AURREKOETXEA*

---

**A**zken urteotan loratze bikaina ezagutu dute dialektologiari buruzko lanek gure artean, bai tesi moldean, bai aldizkarietako artikuluetan. Hazkunde garaian bizi garena esan daiteke. Inoiz baino lan serioagoak ari dira egiten eta inoiz baino lan gehiago argitaratzen.

Geroago eta gehiago dira, halaber, gai hau aztertzeke eratzten diren ihardunaldi, mintegi, etab. Badirudi euskal dialektologia aro berri baten sartzen ari dela.

Bestalde, aurten ospatzen da Louis Lucien Bonaparteren heriotzaren mendeurrena.

Efemeride hau ospatu behar zela ez du inortxok ere ukatuko kontutan hartzen bada printzea euskal dialektologia modernoaren sortzaile kontsideratu dela. Euskal dialektologiaren “aita”. Ez naiz Bonapartez, ez bere obraz hemen arituko, ez

dela momentua uste dut. *Jakin*-en irakurlea jakitun dela uste dut, bestalde, eta xehetasunetara jo nahi izanez geroz badu eskuragarri haren eta bere lanaren berri zehatza emango dion bibliografia.<sup>1</sup>

Mendemugararen ospakizun hau abagadunean dator zientzia honek egun euskal ikerketetan ezagutzen den gorakada eta aztertze-lanen kopurua gogotan baldin badugu.

Euskal dialektologiak bizi duen egoera honetan kokatzen da baita geolinguistikan den lilirik preziatuena ere: hizkuntz atlasa. Euskaltzaindia burutzen ari den Euskal Herriko Hizkuntz Atlasa (EHHA), hain zuzen ere. Jadanik urte batzuk lanean eman ostean orain arte eman dituen urratsak jendaurrean agertarazi nahi izan dituzte, komunitate zientifikoaren aburua entzun eta eztabaida-objektu izan zedin.

## NAZIOARTEKO DIALEKTOLOGI BILTZARRA

Hiru gertakari hauek, hots, euskal dialektologiaren hazkundera, L.L. Bonaparteren mendeurrena eta EHHaren iharduerak bultzatu zuten Euskaltzaindia dialektologiari buruzko biltzar bat egitera.

Mezri zuen jakintza arlo honetan bizi dugun moduko egoera baten aurrean pausaldi bat egitea, eztabaida-gune bat sortzea.

Asmo hori gauzatzeko saiakuntzan aukera ezberdinak izan zituen mahai gainean, baina ez du nahi izan nolana hiko biltzarra eratzea. Konpromisu txikiagoko aukerak bazituen hor: biltzar historiografikoa batetik, Bonaparteren inguruan arituz; Bonapartek aztertutako Europako hizkuntzen egungo egoera aztertuko zuen biltzarra... Baina sakonago jo nahi izan du: zertarako dialektologiari buruzko biltzar bat galderari erantzun zuzen eta zehatza eman nahi izan dio. Egungo errealitatea ezagutuz geroz etorkizunaren atea irekitzea, eta geroko hori eraikitzeko oinarri sendoak jartzea nahiago izan du, hots, metodologiari ekitea.

Edozein lanetan erabiltzen den metodologiak baldintzatzen du ekinaldiaren emaitza. Frutu joria lortu nahi delarik nahitaezko dugu metodologia kontrastatu eta eguneratuak erabiltzea.

Dialektologian materialaren bilketa eta elaboraketa edo azterketa egokienez eztabaidatzeko elkargune bat proposatzea izan da asmoa, solasgune bat, hemengo eta kanpoko adituen artean ausnarketa emankorra gerta dadin, lan hauetan ari garenon oinarri zientifikoak sendotu eta euskal dialektologia jantziago atera dadin abagadunea izateko.

Biltzarra hiru sail ezberdinetan eratzea pentsatu zen. Hiru ardatz nagusitan banandu zen, beraz:

Lehena hizkuntzalaritza orokorra eta dialektologia izenburupean biltzen da.

Hizkuntz atlasgintza izan du aztegai bigarren sailak. Eta Europako egungo egoera isladatzea izan du xede.

Azkenik, etnografia, herri kultura eta ahozkotasuna bilduko zituen atal zabala.

Era honetan sortu zen Bilbon, urriaren 21etik 25era, Euskaltzaindiak antolatutako Nazioarteko Dialektologi Biltzarra. Bonaparte printzearen omenezko ekitaldi zientifikoa eta urte luzez amestu izan duen Egoitza berriaren inaugurazioa lotu egin nahi izan ditu Euskaltzaindiak biltzar honekin. Une garrantzitsuak akademiarentzat folkloreriatiatik aldeginaz bere berea duen ikerketarekin bataiatu bait du betirako etxea.

Baina zer dela eta orain, gaur egun, dialektologiaz biltzar bat? Oraindik ere dialektologiaz? Berriro hasi behar ote da euskalkiak gora eta behera? Ez ote da hizkuntz *standard* edo euskara batuaren ordua? Nornahik egin ditzakeen galderak dira.

Erantzuna bapatekoa litzateke: oraindik ere eta inoiz baino indar handiagoz landu beharreko alorra dela uste dugu.

Geuretik pitin bat irteten bagara, gure inguruko hizkuntza guztiek normalkuntza-prozesua guztiz bukatuta badute ere eta hizkuntza standarda aspalditxotik egina izan arren, oraindik ere dialektoak ezagutzen dituzte: hor dugu ingelesa

adibidez; gutarteko askok uste ez arren dialektoak ditu. Hor dugu espainieran, gaztelako mintzamoldea bera jende askoren uste okerraren kontra hizkuntza ofizialetik hainbat eta hainbat aldentzen dena.

Honek adierazten du hizkuntza (irakur norma, arau) ofiziala (standarda, batua) eta dialektoak (euskalkiak gure kasuan) ez direla elkarren aurka dauden errealitateak, hala uste duenik egon badago ere. Hizkuntza beraren bi espresio, funtzio ezberdinak betetzen dituzten bi errealitate baizik.

Gure kasura etorritz, euskalkiek ikaragarrizko altxorra gordetzen dutela esateak ez du inor ere harrituko. Ezkutuan, gordeta, ezezagun iraun duen altxorra; zatika, atalka eta tokika, gehienetan gutxi batzuk baino ez dira ezagutzera heldu direnak. Euskalkiek forma kultuaren etengabeko elikadura izan behar dute aberastasuna, oparotasuna, joritasuna emango diotena. Forma dialektalez baliatu behar dugu hizkuntzaren forma literariora hitzak, espresioak, egiturak, etab. jasotzeko. Hor dugu gure erronka!

Ez da ahaztu behar euskara standarda burutzerakoan halabeharrez hizkuntza idatzia izan dela erreferentzia nagusiena, literatura idatzia alegia. Beronen gainean izan da eraikia eredu kultua. Ahozko hizkuntzaren eredurik ez da oraindik bere orokortasunean. Ezkutua dago gure kasuan eredu hori, bilduko duen lan zabal eta homogenorik esku artean ez daukagun bitartean. Badugu hor lanik ahozko euskararen ezagutza zabaltzeko, berak dituen baliabideak ezaguterazteko. Eta egungo ahozko hizkuntza lantzen dugunean dialektologia egiten ari gara. Horregatik gaur egun ere alor preziatua dugu euskararen aberastasunak ezagutu eta euskara standarderako proposamen ezberdinak bideratzeko.

## BILTZARRAREN GUNEAK

Aski tinko izan den aste osoko egitarauan, leku anitzetatik etorritako ikerlari eta irakasleak entzuteko parada eskaini du

biltzarrak. Europa osoko ikerlariak izan ditugu gurekin: Euskal Herriko unibertsitate ezberdinetatik, Pabe, Bordele, Toulouse, Paris-Sorbonne, Brest, Grenoble, Aix-Marseilla, Corte, Niza, Bartzelona, Santiago de Compostela, Florentzia, Bamberg, Berna, Kolonia, Salzburg, Essex (Ingalaterra) eta Madriletik (CSIC).

Hizlarien artean, Europako hatz eta hats handiko proiektu zientifiko nagusien buruzagiak izan dira Bilbon: M. Alinei, (ALE) Atlas Linguarum Europae-ren lehendakaria; J. Le Dù, Frantziako hizkuntz atlasen arduraduna; H. Goebel, European burutzen ari den lehen hizkuntz atlas entzungarria egiten ari dena; M. Contini, Erromaniako hizkuntz atlasaren (ALIR) arduraduna; Galizia, Katalunian eta Penintsulako beste hizkuntz atlasen buruak (J. Veny, F. Fernández Rei, M. González, P. García Mouton), etab.

Dialektologiaren barruan atal garrantzitsua betetzen ari den dialektometria-disziplinen egungo ikerlari nagusienak: H. Goebel gorago aipatua, J.L. Fossat, W. Viereck... Datu-base dialektaletan diharduen M.J. Dalbera-Stefanaggi...

Entzun diren hitzaldiak honako gune ezberdin hauetan bana genitzake:

- Hizkuntzalaritza orokorra eta dialektologia
- Dialektoen muga eta areak
- Hizkuntz atlasgintza: metodologia ezberdinak eta informatizapena
- Ahozkotasuna eta herri jakintza
- Datu dialektologikoen azterketa interdisziplinariora
- Soziolinguistika eta dialektologia

Mamiaren muinera ez bagara helduko ere merezi du, laburki bederen, gune bakoitzean gauzatu denaren berri ematea. Lanaren mugaketak bazterterazi egiten digu biltzarrean eman ziren txostenak kontutan hartzea, nahiz hauetan ere ekarpen galantak entzuteko parada izan dugun. Batzuek gai orokorrak jorratuz, besteak euskalki edo arazo jakin bati lotuago.

Besterik ezean ondoren kronologikoki zerrendatuko ditut izan diren guztiak: X. Falcon (EUTG) *“Dialektologia eta lin -*

*guistika teoriak*”, Tx. Peillen (Euskaltzaindia-Pabe) “*Zubereraren bilakaera*”, U.J. Lüders (Berna) “*The encodation of number in the souletin verbal complex*”, B. Oyharçabal (Euskaltzaindia-CNRS) “*Lehenbiziko inkesta geo-linguistikoa Euskal Herrian frantses 1. inperioaren denboran: Ipar aldeko euskarazko dokumentuak*”, F. Fernández (Santiago) “*Atlas lingüístico galego. I morfología verbal*”, J.A. Letamendia/Tx. Sagarzazu (Bordele) “*Hondarribiko dialektoa Roque Jacinto de Salazaren garizumako platikan (1778)*”, J.B. Orpustan (Bordele) “*Le complément du génitif du nom verbal; étude historique et analytique*”, Jose M. Etxebarria (EUTG) “*Euskalkietan egin dako lehenengo grabaketak*”, P. Salaberri (UPN-NUP) “*Toponimia, dialektologiaren ikerbide*”, F. Leizaola (Aranzadi) “*Metodología para la realización del Atlas Etnolingüístico de Euskalerría (EAEL)*”, M. Haase (Kolonía) “*Bilinguisme basco-gascon en basse navarre*”, X. Erize (Iruñea) “*Euskararen egoera soziolingüistikoa Nafarroa Garaian, Bonaparte printzearen lanetan*” eta J. Manuel Etxebarria (Deustua) “*Etno-testuen beharrizana euskararen etorkizunean*”. A. Santamarinak (Santiago) “*Situación del gallego en la actualidad*” txostena eman behar zuen baina etorriezina gertatu zitzaion.

#### HIZKUNTZALARITZA OROKORRA ETA DIALEKTOLOGIA

Gai honen inguruan aritu dira G. Rebuschi (Université de Paris III) “*Du rôle des variations dialectales dans l’élaboration des théories linguistiques*”, K. Rotaetxe (UPV-EHU) “*Hizkuntz sistema eta dialektologia*”, J.Ph. Dalbera (Université de Nice) “*Dialectologie et morpho-phonologie*” eta X. Videgain (EHHA-Euskaltzaindia) “*Lexiko bilketaren baldintza zenbait*”.

G. Rebuschi-k hizkuntzetan aldagai eta aldaezinaren arteko dialektikaz ihardun du. Gai hau bi ikuspuntutatik ukitu du: makroaldaketa-ikuspegia kontutan hartuz batetik. Era hone-tan hizkuntz tipologiak elaboratzen dira fonologia, morfologia eta sintaxiaren arabera, hain zuzen ere. Bestetik mikro-aldaketak ere aztertzen ditu, h. d. hizkuntza berak geografiaren arabera dituen forma ezberdinak. Bere ustez hurbilpen pluridi-

alektalak diasistema gisara kontutan hartuz dialekto ezberdinen deskribapena hobetzea dakar.

K. Rotaetxek ere bi ardatz nagusitan banatu du bere hitzaldia: hizkuntzalaritzak dialektologiari eskatzen dizkion baldintzak eta dialektologiak hizkuntzalaritzari eskaini ahal dion informazioa. Bere hitzetan:

“Sarritan, dialektologiaren emaitzak hitzen zerrendak izan dira edota soinuen erreperitorioak eta, gutxiago, gramatikaren zenbait forma. Eginkizun taxonomiko horretan, hizkuntz elementuen arteko erlazioak ez ziren ageri eta balio txikia zuten hizkuntzalaritza orokorraren barruan... Hau dela eta, dialektologiak, hizkuntzalaritza orokorraren gutxienezko baldintzak bete gura baditu, bereganatu beharko lituzke hizkuntzalaritza deskribatzaileak erabiltzen dituen oinarriak eta metodologia.”

J.Ph. Dalberak generatibismotik ikertzen du dialektologia, arau (morfo)fonologikoen arabera azterketa proposatuz. Bi aspektu ezberdin ikertzen ditu: ikuspuntu diakronikotik berreraikuntza eta espazioaren analisia; ikuspegi sinkronikotik, deskribapen-eredu ezberdinak.

X. Videgainek zera hartu zuen gaitzat: lexikoari buruzko inkesta bat burutu behar denean kontutan izan behar diren arazo eta baldintzak: lexiaren aldaketak, kategoria gramatikala, zehaztasun semantikoa, fraseologia, etnografia...

#### DIALEKTOEN MUGA ETA AREAK

Bi hitzaldi nabarmenduko genituzke sail honetan: J. Allières (Université de Toulouse-Le Mirail) *“La place de la variation synchronique ponctuelle dans les monographies dialectales et la géolinguistique”* eta J. Veny-rena (Universitat de Barcelona) *“Areas y fronteras dialectales”*. Batetik hizkuntzaren parametro ezberdinetan aldakortasuna neurtzeko saioez aritu da, bestetik hizkuntz/dialektoen arteko makro eta mikromugak dira aztergai, iragate-eremuen ikerketen garrantzia azpimarratzen

delarik. Isoglosen kontzeptu eta hierarkiak, hizkuntz mugen izaera eta sorreraren faktoreak analizatu dira.

## HIZKUNTZ ATLASGINTZA

Azpisail bi izan ditu gai honek: atlasgintzarako metodologia ezberdinak eta informatzapena.

### **Atlasgintzarako metodologia ezberdinak**

Hitzaldi andana bat gune honetan. Hizkuntz atlasgintzaren ikusmolde orokorra M. González (Universidad de Santiago) *“Metodología de los atlas lingüísticos de España”* lanarekin eman du, burutzean eman behar diren urrats guztiak aztertu dituelarik: galdeketa, inkesten sarea, inkestagintza eta kartografia besteak beste. M. Contini-k (Université Stendhal-Grenoble III) *“L’atlas Linguistique Roman-ALIR”* gaia jorratu du, zertan den eta dituen ezaugarri zientifikoak agerian utzi ditu. Rosa M. Pagola (Deustuko Unibertsitatea) *“Maila fonetiko hizkuntz atlasgintzan”*, era deskriptibo batez hizkuntz atlasgintzan arlo honek izan duen pisua eta tratamendua ikertu ditu.

Ikusten denez abiapuntu ezberdinetako proiektuak eta metodologia diferenteak erabiliz burututakoak izan dira eztabaidagai.

### **Hizkuntz atlasen informatzapena**

Alde teorikoa J.L. Fossat-en eskutik etorri da (Université de Toulouse-Le Mirail) *“Contribution à la modélisation du fait d’ordre dialectal”* delako hitzaldi mamitsuarekin. Ondoren proiektu konkretuen azalpena: J. Le Dù (Université de Bretagne Occidentale) *“L’informatisation des atlas linguistiques de la France”*, G. Aurrekoetxea (EHHA-Euskaltzaindia) *“Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaren informatzapena”* eta H. Goebel (Universität Salzburg) *“L’atlas linguistique parlant”*. Informatzapenaren kontzeptu eta burutzapen ezberdinak une honetan



ze regin hau eskuartean duten dialektologarien artean. Lehena deskriptiboa gehienik. Azken biak sistema eta aplikazioaren erakusketa teknologia berrien laguntzaz baliatuz. EHHA proiektuari dagokionez Euskal Herriko eta Europako dialektologari prestuenen aurrean egin den aurkezpena eta homologazioa izan dela esango genuke.

Hizkuntz atlasekin lotura hertsia duen dialektometria disziplinaz H. Goebel bigarren aldiz mintzatu zen *“L’importance de la dialectométrie pour la géolinguistique d’aujourd’hui et de demain”* gaiarekin.

#### AHOZKOTASUNA ETA HERRI-JAKINTZA

M.J. Dalbera-Stefanaggi-k (Université de Corse) eman zuen ahozkotasunarnbalio eta garrantziari buruzko hitzaldia izenburutzat *“La dialectologie et les dimensions de l’oralité”* zuen lanarekin.

M. Contini (Université Stendhal-Grenoble III), *“Pour une géoprosodie”*, arduratu zen ahozko dokumentuen prosodia aztertze beharrian eta metodologiaz bere hitzaldian, pauta batzuk jarri zituelarik.

Etnografiaz J.N. Pelen (Université de Provence-CREHOP) irakasleak *“La recherche sur les ethnotextes: réflexions sur un cheminement”* gaia jorratu zuen. 1970 urteetan hasitako lanaren ibilbidea izan zuen aztergai, bere bilakaera era kritikoz ikertuz.

#### DATU DIALEKTALEN AZTERKETA INTERDISZIPLINARIOA

M. Alinei (Atlas Linguarum Europae) *“Dialectologie, anthropologie culturelle, archeologie; une démarche interdisciplinaire”* lanarekin zientzia horien arteko elkar-laguntzaz Atlas Linguarum Europae-ren datuak aztertzen ditu. Ondorio honetara heldu da: Europako dialektoek beren estratigrafian asentamentu prehistoriko garrantzitsuak gordetzen dituztela.

Eurpako dialektoen formazioaz orain arteko ikusmoldea (h.d. ertarainan gertatu zirela zioena) aldatu beharra dakar ondorioz.

## SOZIOLINGUISTIKA ETA DIALEKTOLOGIA

Bi hitzaldi eman ziren gai honen inguruan: P. Trudgill (University of Essex) “*Dialect typology and linguistic change*” eta P. García Mouton (CSIC) “*El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Andalucía: hombres y mujeres. Campo y ciudad*”, hain zuzen ere. Aldaketa geografikoaz gain badira beste faktore batzuk (sexoa, maila soziala...) hizkuntz aldaketa eragiten dutenak; faktore horiek izan dira erabili dituztenak beren ikerketagai gisa.

## BERRIKUNTZAK

Irakaspen ederrak entzun izan dira bost egun horietan Euskaltzaindiaren egoitzean eta gure arteko dialektologigintzan eragin zuzena izango dutela itxaroten dugu. Ozenki esan behar da izan den goimailaz kanpo punta-puntako berrikuntzak entzun, ikusi eta dastatu ahal izan direla, orain arte gure disziplinan entzungabeak izan direnak. Ikus ditzagun:

Lehenik eta behin H. Goebel-ek hizkuntz atlas entzungarriaz emandako hitzaldia. Benetako iraultzat hartu behar da geolinguistikan. Orain arteko lan-esparrua eta mugak zeharo birrinduz dialektologiariak bildu informazio brutoa *entzungai* jartzen duelako edozeinen eskutan. Une honetan lehen aldikoz burutzen ari den proiektua dugu. Proiektu honen ildotik aurrerantzean materia dialektologikoa ikusgai eta entzungai jarri beharko da aurrerantzeko lanetan. Jadunik dialektologi lanak beste era batera eraikitzea behartuta dago arlo honetako ikerlaria.

M. Contini-k prosodiaz emandakoak ere sail honetan aipatzeko merezimendurik badu. Lanean diharduen unibertsi-tateko *Centre de Dialectologie* delakoan, fonetika-laborategian

aurrera daramaten proiektuaren berri zehatza eman zuen. Arras interesgarria hizkeran azentzuak eta intonazioak duten garrantziaz ohartzeko, analizatzeko bideak ere eman zituelarik.

Berriztat jo behar da gure artean Alinei irakasleak emandakoa ere disziplinar-teko gai bat jorratuz dialektologia, antropologia eta arkeologia, hain zuzen ere. Hiru disziplina hauen laguntzaz hizkuntzen egoera arkaikoak aztertze-ko parada izango da aurrerantzean italiarraren hitzaldiaren ildotik.

Biziki interesgarria gero eta maizago aintzakotzat hartzen den dialektometriaz H. Goebel-ek emandakoa. Egun disziplina honen maisu gorenak garbi utzi zuen metodologia kuantitat-iboa nahitaezkoa dela geolinguitikan datuak aztertze-unerako.

## BILTZARRAREN BALORAZIOA

Arrakastatsua izan da guztiz biltzarra, bai hizlari prestuak ekartzeko ahaleginak zeharo gauzatu direlako, bai hauen ekarpen ederrak direla medio.

Proiektu ezberdinen problematika azaldu da, oso ikuspuntu diferentetatik ekin zaiolarik aztertze-ari.

Euskal dialektologiaren bultzagile eta bide-erakitzzaile izan beharko luke, bestalde. Historikoki euskal dialektologiak bizi izan duen isolamendua apurtzen lagunduko duela uste irmea dugu. Bertatik kanpokoan ezagutza handiagoa eta harreman sendoak lortu direlako. Kanpotik hemen egiten den lanare n berri zehatzagoa izan dutelako.

Jadanik ez dela bakarka aritzeko garaia frogatu du biltzarrak; beharrezkoa da talde ezberdinen arteko harreman-ana, elkarren metodo ezberdinen etengabeko kontrajartzea nahitaezkoa da.

Azterketa dialektologikoen beharra ere agerian gelditu da egun hauetan zehar ahozko hizkuntza biziak daukan balioa eta garrantzia bizi-bizirik sentitzen delarik.

## EUSKAL DIALEKTOLOGIA ETORKIZUNAREN ATARIAN

Jaso dira ikasgai ederrak baina bidea ekinez egiten dela dio atsotizat, eta guk geuk ere hala egin beharko dugu geurea.

Geure ordua da orain, gure artean, ahal denik eta frutu gehien ateratzen iharduteko. Ez dadila mando gerta biltzarra!

“Etorkizun” hitz deigarri bezain erakargarriaren inguruan osatu baldin bada ere, lan honen izenburua kasu honetan egoki-egokia dela esan daiteke. Zinez esan bait daiteke euskal dialektologia etorkizunaren atarian aurkitzen dela, eta etorkizun oparo eta zientifikoarenean, hain zuzen ere.

Egia da badugula nondik ibili, zer eginik ez dela falta gure soroan. Baina egungo metodologiak erabiliz eta teknologia berriez baliatuz etorkizunari ateak irekitzen dizkiogu.

1. Aski du horretarako J.A. ARANA MARTIJAREN *Bibliografia bonapartiana*, Katalogoak 2, Euskaltzaindia, 1991 eta C. GONZALEZ ECHEGARAY/J.A. ARANAren *L.L. Bonaparte. Eskuizkribuak-argitarapenak*, Katalogoak 1, Euskaltzaindia, 1989 lanak ikustea.